

**ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ УСВІДОМЛЕННЯМ
ОСОБИСТІСТЮ ПРИЧИН СВОЄЇ ПОВЕДІНКИ
І ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ**

У будь-якій сфері життя для людини важливо усвідомлювати причини, передумови, закономірності своєї поведінки, виборів, результатів життєдіяльності. Зокрема важливим є цей аспект у навчанні. Метою нашого дослідження є виявлення стану усвідомлення студентами вищих навчальних закладів передумов і закономірностей особистої поведінки й поведінки інших у групі, залежності результатів навчання від їх вибору, особистих якостей, а також встановлення протиріч, які виникають у цій сфері.

Дослідження було розпочате у 2006 році. У ньому брали участь студенти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (зараз НУ «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка) (напрямки навчання: «технологічна освіта» і «професійна освіта», 27 академічних груп, 625 студентів, які навчалися на II-му курсі денної форми протягом 2006-2016 рр.), Чернігівського державного інституту економіки і управління (зараз Чернігівський національний технологічний університет) (напрямки: «будівництво і архітектура», «соціологія», «економіка, менеджмент, маркетинг», 12 академічних груп, 216 студентів I-II-го курсів денної форми, які навчалися протягом 2006-2009 рр.), Чернігівської філії Рівненського інституту слов'янознавства Київського славістичного університету (напрямок: «соціально-політичні науки», 6 академічних груп, 97 студентів II-IV курсів денної і заочної форми, які навчалися протягом 2006-2009 рр.). Таким чином, у дослідженні прийняли участь 45 академічних груп, 938 студентів. На даний момент дослідження триває. У даній публікації висвітлюються результати, отримані на момент завершення 2015-2016 навчального року.

Послідовність збору емпіричних даних включала в себе:

1) попереднє опитування, яке відбувалося на першому лекційному занятті під час викладання соціальної психології. Було анонімним. Студентам пропонувалося

відповісти на питання *«Від чого більше залежить ваша поведінка, життєві вибори, результати навчання: від ваших особистих якостей або від ситуацій і зовнішніх умов?»*.

2) діагностика за методом Е. Джонса і Р. Нісбета (Jones E., Nisbett R., 1971). Цей метод дозволяє діагностувати каузальні висновки щодо причин своєї поведінки і поведінки інших людей у групі. Збір даних відбувався на першому практичному занятті з соціальної психології у кожній з указаних академічних груп. Результати повідомлялися і пояснювалися усім студентам.

Результати попереднього опитування виявилися наступними. Переважна більшість студентів (75,9%, 712 осіб) відповіли, що їх поведінка, життєві вибори, результати навчання частіше залежать від інших людей, зовнішніх умов, ситуацій, обставин. Серед відповідей частіше наводились такі: *«від мене небагато залежить»*, *«на мене дуже впливає...»*, *«я намагаюся приймати рішення залежно від обставин»*, *«все залежить від стану мого здоров'я або настрою»*, *«я не думаю, що завжди маю право на самостійний вибір»* та інші подібні. Лише 22,82% (214 студентів) у відповідях схилилися до протилежної думки. Наприклад: *«багато чого залежить від мене»*, *«я не люблю, коли на мене впливають під час прийняття рішень»*, *«мені подобається усе робити за власним планом (по-своєму)»* та інші подібні. Незначна частка опитаних (1,28%, 12 осіб) вважала, що іноді усе залежить від них, а іноді від обставин.

Динаміка змін у відповідях з роками істотно не змінювалась. Спостерігалось лише невелике зміщення в бік більшості. Диференціація показників за критерієм статі показала несуттєві розбіжності. Також не було помічено суттєвих відмінностей результатів залежно від напрямку і спеціальності, за якими навчаються студенти.

Зміст організації і проведення методики Е. Джонса і Р. Нісбета зводився до наступного. На практичному занятті студенти вивчають процес організації і проведення наукового дослідження у психології. Їм пропонується перевірити гіпотези: 1) люди схильні вважати, що їх особиста поведінка викликана зовнішніми ситуаціями та умовами; 2) люди схильні вважати, що поведінка інших людей

залежить від їх особистих якостей. Звертаємо увагу, що перша гіпотеза відображає результати попереднього опитування студентів. Їм пропонується заповнити таблицю, в якій вони оцінюють себе й двох інших людей відносно восьми особистісних якостей, надаючи три варіанти відповіді: «так», «ні», «коли як, іноді». Метод розроблений таким чином, що студенти на момент заповнення таблиці відволікаються від гіпотези. По своїй суті перші дві відповіді – конкретні, а третя – ситуативна. Залежно від того, яких більше відповідей студентом дається відносно себе (ситуативних або конкретних), підтверджуються або заперечуються обидві гіпотези. Відповіді студентів кожної групи зводяться до спільної таблиці, підсумовуються, за спільним результатом вони роблять висновки про підтвердження або заперечення гіпотез.

Отримані результати засвідчили наступне. Перша гіпотеза підтвердилася лише у семи групах, які проходили діагностику протягом 2006-2016 рр. Тільки у двох групах кількість конкретних і ситуативних відповідей приблизно співпала. В інших 36 групах каузальні судження студентів схиляються в бік залежності їх поведінки від особистих якостей. У середньому в кожній групі лише 3-4 студенти мали протилежні каузальні судження.

Друга гіпотеза була підтверджена у кожній з 45 академічних груп студентів, які проходили діагностування. Абсолютна більшість студентів за своїми відповідями вважають, що поведінка інших людей залежить від їх особистих якостей. У середньому в кожній групі лише 2-3 студенти мали протилежні каузальні судження.

Динаміка змін показників з роками не була зафіксована. Істотних відмінностей за статевим критерієм ми також не виявили. Напрямок і спеціальність, за якою навчаються студенти теж не мають істотного впливу на каузальні висновки щодо своєї поведінки й поведінки інших.

На основі результатів попереднього опитування і діагностики було виявлене наступне протиріччя: з одного боку студенти схиляються до думки, що їх вибір, причини поведінки, результати навчання більше залежать від зовнішніх обставин. З іншого боку результати діагностики свідчать про те, що насправді студенти

більшою мірою орієнтуються на особисті якості, переконання. Тобто студенти не усвідомлюють те, що їх вибір, причини поведінки, результат у навчанні більшою мірою залежить від них самих, їх особистих якостей, а не від зовнішніх обставин й умов.

Подальше спостереження, бесіди, опитування студентів дали змогу зафіксувати наслідки, до яких призводить дане протиріччя у навчанні.

1. Складність у постановці конкретних цілей під час навчання. Наприклад, відмінники апріорі вважають, що кожен дисципліну вони повинні здати на відмінно, але при цьому навіть не звертають уваги на скільки даний предмет їм потрібен, цікавий, чи вистачає інтелектуальних сил для його вивчення на високу оцінку. Або студенти, які вчаться в основному на «задовільно», навіть не задумуються, що для таких оцінок теж потрібно працювати. Це породжує наступний наслідок.

2. Слабке прагнення щодо організації і планування своєї діяльності у навчанні для досягнення конкретного результату.

3. Виникнення великої різниці між рівнем домагань і самооцінкою студентів або низький рівень домагань у навчанні. Цей наслідок був виявлений не тільки на основі спостереження, опитування і бесіди, але й за результатами діагностики студентів Чернігівського національного університету імені Т.Г. Шевченка за методикою Дембо-Рубінштейн (яка також проводилася, але на заняттях з вікової та педагогічної психології). Дані діагностики засвідчили різницю між рівнем самооцінки і рівнем домагань від 25% (мінімальні значення) до 40% (максимальні значення).

4. Негативні емоції і переживання під час навчання або з приводу отримання підсумкової оцінки, яка не відповідала очікуванням.

5. Непорозуміння студентів і викладачів у процесі навчання.

Зазначене протиріччя і наслідки були виявлені вже наприкінці 2010-2011 навчального року. З того ж моменту була розпочата робота з пошуку варіантів вирішення даної проблеми, суть яких зводилася до наступного: допомогти студентам усвідомити причини їх поведінки, виборів, результатів у навчанні;

сприяти формуванню і розвитку навичок постановки мети, організаторських умінь, а також умінь щодо планування їх навчальної діяльності, відповідальності за своє життя; забезпечити психологічний супровід і підтримку студентів у процесі навчання.

Методика одного з варіантів вирішення протиріччя та її результати впровадження у навчальний процес були детально описані у роботі «Формування і розвиток відповідальності у студентів вищих навчальних закладів освіти» (Видра О., 2012). Наразі наше дослідження продовжується.